

Yayın Kritiği:

Tarihin Medya ile İmtihanı

Cüneyt Kanat, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Ekim 2012

Funda ALASLAN¹

1980’li yıllardan itibaren, televizyonun evlerdeki yerini alması ile önceleri sinema izleyicisi ile buluşan tarihsel filmler daha geniş kesimlere hitap etmeye başlamıştır. Gerek yazılı medya gerekse görsel medya vasıtasıyla toplum, tarihe daha çok ilgi duymaya başlamış, arz-talep dengesinin kurallarına göre de medya okuyucuya / izleyiciye daha çok ve toplumun talep ettiği tarzda ürünler sunmaya başlamıştır. Ancak genel olarak “kurgu metinler” içeren bu ürünler yoluyla, kurguya dayalı ve toplumun büyük bir kesiminin doğru – yanlış ayırımını yapamayacak bir tarih algısı oluşmuştur. Cüneyt Kanat “Tarihin Medya ile İmtihanı” adlı kitabında tarih – medya ilişkisini bu bağlamda ele alarak toplumun, bu ürünler vasıtasıyla karşı karşıya kaldığı hataları irdelemektedir.

Cüneyt Kanat, 1986 yılında Ankara Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun olmuş, yüksek lisans ve doktorasını Ege Üniversitesi Ortaçağ Tarihi ABD’de tamamlamıştır. Ege Üniversitesi’nde Ortaçağ Tarihi profesörüdür.

Tarihin ne olduğu, yıllardan beri sorulagelmiş ve uzun yıllar boyunca sorulmaya ve üzerinde tartışılmaya ve her dönemde, her yeni iktidar ile her yenedünya görüşü ve beklentiler ile değişecek ve dolayısıyla gelişecek olan bir tartışma konusudur. Tarihin Medya ile İmtihanı adlı bu eserde tarihin ne olduğu, tarihyazımının günümüze kadar geçirdiği aşamaları, tarihçinin görevi ve teknoloji

¹ Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği ABD, E-posta: alaslan.funda@gmail.com

odaklı günümüzde medyanın tarihe olan ilgisi ve tarihyazımına olan katkısı ele alınarak değerlendirme yapılmıştır.

Kanat, kitabında “tarih”in tanımını yaparken, tarihçinin görevini irdeleyerek, bu görevleri iki kısım da ele almıştır. İki 1830’lu yıllarda “Ranke’nin tarihsel gerçeklerin kurmaca gerçeklikten çok daha ilginç olduğunu fark etmesi,” (Oppermann, 2011:241) ile tarihçinin salt belgeleri dillendirmek yolu ile yaptığı ve tarihçinin kendini bu şekilde sınırlara mahkûm ettiği bir tarihyazımı, diğeri ise tarihçinin belgeleri de yanına alarak “anlamı” araması, bulduğu anlama kendi yorumunu da katarak tarih metnine yerleştirmesidir. Ranke’nin görüşüne karşı çıkan bu anlayışa göre “tarihçi sadece olanı söylemekle yetinmemeli, olan şeyin niçin ya da nasıl (vb.) olduğuna da anlamamızı sağlamalıdır. Yani, bir anlamda geçmişin anlaşılır bir şekilde yeniden inşasını amaçlamalıdır” (Kanat, 2012:27).

Kanat’a göre batılı tarihçiler tarafından kaleme alınan eserlerin ülkemizde yazılan eserlere kıyasla daha okunur ve ifade zenginliğine sahip olmasının nedeni tarihçilerin kendisidir. Toplumumuzda çocukluktan itibaren bireyin düşünmesini engellemeye yönelik davranışlar her kesimde olduğu gibi tarihçilerimiz arasında da kendini göstermiştir. Bu durum da eleştirel düşünmeye yönelik, belgeleri salt okumaktan ziyade, tarihe yeni anlamlar yükleyecek, belgeleri yorumlayacak tarihçilerin yetişmesini engellemektedir. Bu durumun bir sebebinin de üniversitelerimizde tarih felsefesi dersinin sadece %28’inde bulunmasına bağlamıştır. Tarihçilerin, eleştirel düşünme yetisinden yoksun olması, rivayete dayalı anlatıya sahip belgeleri içselleştirerek yine rivayete dayalı yeni belgeler oluşturmaktadır. Bu yanılgıdan kurtulmak için teori geliştirmelidir tarihçiler. Olayların bağlantıları kurulmalı, boşluklar doldurulmalı bu aşamada da tarihçi teorisini “konuşturmalıdır”. Kendisini “toplumbilim öğrencisi” olarak nitelendiren Emre Kongar, “Tarihimizle Yüzleşmek” adlı eserinde aslında yeni belgelere ulaşarak eserini kaleme almadığını, herkes tarafından rahatlıkla ulaşılacak kaynakları seçtiğini ama belgeleri değerlendirme konusunda tam da Kanat’ın üzerinde durduğu gibi bir yol izlediğini şu sözlerle belirtmiştir. “Çalışmamda özgün olan taraf bu bilgiler değil, bu bilgilerin birbirleriyle ilişkilerinin kurulması ve belli bir sistematik içinde yorumlanmasıdır” (Kanat, 2012:147).

Tarih edebiyat ilişkisi Thukydides ve Herodotos ile başlamış ve modern çağlara kadar devam etmiştir. Ne zaman ki tarihin bilim olduğu yönünde çalışmalar

başlamış, tarih – edebiyat ilişkisi sona ermiştir. 19. yy.'a denk gelen bu değişim içinde bulunduğumuz yüzyıla kadar geçerliliğini korumuş ve Hayden White'in da içinde bulunduğu post modernistler ile bu ilişki yeniden gündeme gelmiştir. Çünkü Kanat'ın da belirttiği gibi ikisini de birbirinden ayırmak mümkün değildir.

18. yy sonunda Avrupa'da ortaya çıkan tarihsel romanlar 19. yy.da Türk toplumu ile buluşmuş, bu aşamadan sonra tartışılan konu tarihin gerçeğe mi hizmet etmesi yoksa kurguya mı dayanması gerektiği olmuştur. Ancak tarihsel romanlar "...gerçeğine benzeyen ama sonuçta aldatıcı bir gerçeklik sunan" bir edebiyat ürünüdür (Kanat, 2012:57). Tarihsel romanlar okuyucuya yazarın içinde bulunduğu toplumun, ideolojisinin, beklentilerinin yansıması olarak değerlendirilebilir. Türk Edebiyatının üç önemli isminin görüşlerine yer vermiştir Kanat. Kemal Tahir'e göre romancı dünya görüşünü tanıtlamalı ve sistem sahibi olmalıdır. Hıfzı Topuz ise pragmatik bir bakış açısı belirterek geçmişte yaşananlardan dersler çıkarılması bunun yanında objektif olunması gerektiğini vurgulamıştır. Romanlarında gerçek kişiler "gerçektir". İkinci kişiler ise kurgulanmıştır. Orhan Pamuk ise kendini herhangi bir sınırlandırmaya tabi tutmadan tarihi romanlarında imge deposu olarak kullanmakta, tarihte anlam arayışından ziyade tarihi gerekli görülen yerlere yerleştirme yoluna gitmektedir.

Dünya edebiyatından da üç önemli yazarın kitaplarından yola çıkarak değerlendirmelerde bulunmuştur yazar. Değerlendirmeye konu olan yazarlar ve eserleri Umberto Eco "Baudolino", Jasper Kent "12" ve Philippa Gregory "Beyaz Kraliçe"dir. Üç romanında ortak noktası geçmişte çözüme kavuşturulamayan ve gizemini hala koruyan tarihsel olayları konu edinmesi ve olayları tarihsel gerçeklere bağlı kalarak çözümlene yoluna gitmesidir. Yazarın daha önce belirttiği gibi bu aşamada tarihçilerin (bu durumda yazarların) eleştirel düşünme becerileri ve olaylar arasındaki bağlantıları kurarak – kurmaca dahi olsa – gerçekleri çarpıtmadan boşlukları doldurması söz konusudur. Teori oluşturma konusunda sınırlılıklarının da farkında olan yazarlar bu sayede anakronik hatalara da düşmemiş olurlar. "Romanda ele alınan tarihsel dönem veya olaylarda "gerçek" olarak yansıtılanlarla, imgelenenler arasındaki sınırlar belirli değildir. Bu belirsizlik okuyucuda "acaba" sorularını oluşturur. Kurmacanın farkında olan okur, metindeki sorgulamanın etkisiyle "gerçek" olarak algıladığı imgelerin çözüldüğünü ve diğer çoğul "gerçeklerin" oluştuğunu sezer (Çetintaş, 2011:496). Ancak tarihsel gerçekliğin tahrip edilerek

romanlarda işlenmesi okuyucunun olayları tarihsel bilgi olarak okuduğu ve algıladığı göz önüne alındığında anakronik metnin gerçekler yerine geçme ihtimali belirir. Anakronizm “genellikle tarihi bir olgunun var olmadığı bir dönemde varmış gibi düşünülmesi”dir (Öztürk, 2011:39). Olgusal anakronizm, zaman konusunda yanlışlığı ifade etmektedir (Öztürk, 2011:40). Amin Maalouf tarafından yazılan Hasan Sabbah, Ömer Hayyam ve Nizam’ül Mülk üçgeninde ki olayları konu edinen Semerkand adlı eseri olgusal anakronik hataya verilebilecek bir örnektir. Öyle ki orta öğretim kurumlarında okuyan öğrenciler tarafından da okunan bu kitap ile üç kahramanın kitapta yazıldığı gibi aynı dönemlerde yaşadığı algılanmaktadır. Oysaki “Tarihsel romanların eğitimsel açıdan olumsuzlukları ya da sınırlılıklarının en başında, tarihsel roman okuyan çocuğun sürekli olarak muhayyilesine yöneldiği için bazı konuların gerçek/hayal ayrımında yanlışlığa düşmesi ihtimali gelir. Bu durum, esas unsurları hayale dayanan tüm sanatsal ürünler için geçerli olmasına rağmen, tarihsel romanlarda tarihsellik ve kurgusallık iç içe geçtiği için hayal/ gerçek karmaşasının yaşanması belki biraz daha fazla olabilir” (Şimşek, 2006: 74). Olgusal anakronik hata türüne örnek olarak gösterilebilecek bu durum, 9. Sınıf lise ders kitabında da şu kelimeler ile geçmektedir. “(Hasan Sabbah’ın) Beraber eğitim aldığı kişiler arasında, sonradan İran’ın en ünlü ozanlarından ve bilim adamlarından biri olan Ömer Hayyam ile Selçukluların veziri Nizamülmülk vardı” (MEB, 2011:153). Elif Şafak’ın “Aşk” adlı romanı ise günümüz dünyasına özgü olan kelimelerin -gıcık, havuç kafa, balkon vs.- (Kanat, 2012:71) kullanılması ile anlatıda yer alan cami – seyirci (Kanat, 2012: 73) bütünleşmesinde anakronizm ile bağlantılı olan, Moro, Abadia ve Fendler’e göre günün ihtiyaçlarının, yaklaşımlarının ve sorunlarının tarihyazımına yansımalarıyla oluşan şimdıcilik (presentism) (Öztürk: 2011, 40) yaklaşımına örnek olarak gösterilebilir. Presentism bağlantılı bir diğer anakronik hata ise Reha Çamuroğlu tarafından yazılan “Sultan Selahaddin el – Kürdi” adlı romandır. Kanat, bu durumu ise Sultan Selahaddin’in “el –Kürdi” kelimesini kullanmadığını, yaşadığı dönemde “el – Eyyûbî” olarak tanındığını belirterek örneklendirmiştir (Kanat, 2012:75).

Medyanın tarih ile olan yakın ilişkisi kendini reklam filmlerinde de göstermiş, Turkcell tarafından reklam dizisi şeklinde hazırlanan “Turkcell’in Oğulları”, “Üç cihanda dört çeken beylik Turkcell’lioğulları” sloganıyla Beylikler Dönemi’ni temel olarak almıştır. İlk reklam filminde yemek yenirken telefonun çalması ve yemekli toplantıdayım denmesi, ikinci filmde “boş kaleye gol atmak bize yakışmaz” şeklinde

günümüz futbol dünyasına ait söylemi, üçüncü reklamda tablet bilgisayar ile oyun oynanması, Facebook kullanılması ve son reklamda pazar yerinde geçen diyalog sırasında yine günümüz kavramlarından emlakçılıktan bahsedilmesi ve bir diğer reklam olan “Ülker Çizi Padişah Sofrası” sloganıyla yayımlanan ve çeşnicibaşının yemeği tatmasıyla fenalaşması sonrasında “Çizi”nin ekrana gelmesi anakronik hatalara (presentism’e) örnektir. Bu durum aynı zamanda Kanat tarafından değerlendirilen ve ileri ki satırlarda bahsedilecek olan tarihin metalaştırılması durumuna da örnek teşkil etmektedir.

Bir diğer dikkat edilmesi gereken konu ise zaman – mekân kavramıdır. Okuyucu tarihsel romanlarda ele alınan mekânı yazarın okura aktarabildiği kadarıyla algılayabilmesi söz konusudur. “...kurgusal da olsa hikâyenin üzerine oturması gereken, hikâyeyi taşıyacak bir mekân zorunludur. Romancının bu mekânı inşa etmesi gerekir” (Kanat, 2012:102).

Tarih bir meta haline gelmiştir. Ancak çabuk tüketilen bir meta değildir tarih, aksine tüketildikçe güçlenen bir metadır. Kitapta yer alan Ali Satan’ın “Medyada Tarihin Sivil Geçişi” adlı makalesinde toplumun tarihe ilgi göstermesinin nedeni, formel tarih eğitiminin yetersizliğine bağlamaktadır, bu durum ise bireyleri bilginin daha kolay elde edildiği medyaya yönlendirmektedir (Kanat, 2012:113). internette akademiye yönelik yayımlanan dergiler profesyonellere yardımcı olurken ve bu dergilerde yer alan bilgiler akademik araştırmalar sonucunda bilimsel bilgilere dayanırken, tarihin toplumun her kesiminden ilgi görmesi sonucu akademik olmayan bilgiler de internette yerini almıştır. Bilgiye tek bir “tık” ile ulaşabilme özgürlüğü tarihe ilgi duyan bireyleri tarihe daha da yaklaştırırken aynı zaman da nasıl çözüleceği bilinmeyen bir sorun olan, “bilgi kirliliğinin” ortasına çekmektedir. Bu yüzden medya tarihyazımında oynadığı ve oynayacağı rolü iyi belirlemek zorundadır. Gerek internet, gerekse televizyon programları (diziler, tartışma programları) ve tarihsel romanlar, tarihsel gerçeklikten ayrı yeni bir tarih yazmaktadır. Tarih ve medya birbirinden beslenerek aslında birbirini yüceltmektedir. Bu birbirinden beslenme durumu ne zamana kadar ve ne şekilde devam edecek? Ahmet Kuyaş’a göre kentli nüfus artışı tarihe olan ilgiyi tetikler ve yaşadığı çevreden etkilenen insan 15-20 yıl içinde tarihyazımı devriminin sinyallerini vermektedir (Küçükbaşlar, 2013:20). Bir yanda akademik tarihçilerin ve araştırmacıların hazırlamış olduğu tarih programları yayımlanırken ve akademik tartışmalar ve söyleşiler yapılırken, diğer yanda kurguya

dayalı olan, ama kurgunun tam ortasında, tarihsel gerçekliği olan bir hükümdarı olduğundan farklı göstererek izleyicilere sunmaktadır. Bu durum Kuyaş'ın ifadesiyle "...ortalama bir vatandaşın "tarihim" diyerek sahiplendiği bir tarih ile akademinin ürettiği tarihin arasındaki makasın giderek açıldığının" göstergesidir (Küçükbaşlar, 2013:20).

Tarihin metalaştırılması ile birlikte ortaya çıkarılan tarihsel ürünler unutulur çünkü halkın isteyeceği türde okunması kolay olan türdedir, oysaki bilimsel eserler, bilim alanında araştırma yapanlar tarafından değerlendirildiği için değerini daima koruyacaktır. Ayrıca unutulmamalıdır ki "...popüler tarihyazımı, akademik tarihyazımına muhtaç durumdadır" (Kanat, 2012:141).

Sonuç

Toplumumuzun hazır bilgiye yönelik olumlu tutumu sonucunda kitap okuma ve araştırma yapmaktan ziyade kendisini sunulan bilgiyi alarak herhangi bir değerlendirme sürecinden geçirmeden doğru olarak kabul edip içselleştirmesi, merak edilen konuların da zaman – maliyet açısından daha ekonomik olan internetten araştırılması fakat yine değerlendirme yapılmadan doğru kabul edilmesi bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir.

Tarihsel romanların okuyucu tarafından "gerçek" olarak algılanabilme ve tarih algısının bu yönde şekillenme ihtimaline rağmen, tarihsel romanlarda rastlanan anakronik hatalar, tarihe ilgi duyan ancak tarih ile ilgili akademik geçmişi bulunmayan okuyuculara sunulmakta ve bu şekilde okuyucular nezdinde gerçek – kurgu ayrımı yapılamamaktadır. Aynı sorun dizi filmler – sinema filmleri ile de karşımıza çıkmaktadır. Yapımcıların "rating" kaygısını taşıyarak senaryolaştırdığı "tarih" aslında "tarihsel gerçeklikten" uzak, yeniden yazılan bir kurgu tarih olmuştur. Kurgu olduğu bilinmesine rağmen toplumun büyük bir kesimi tarafından eleştirilen diziler yine de seyredilmekte ve izleyiciler bu sayede tarih bilgilerinin arttığını düşünmektedirler.

Medya sayesinde yeni bir tarihyazımı oluşmaktadır. Bu tarihyazımı tarihsel gerçeklikler ile çağdaş dünyayı (şimdiyi) harmanlamakta ve "gerçek" ile "kurgu" arasında sıkışıp kalmış medyatik tarihyazımıdır.

Cüneyt Kanat'ın "Tarihin Medya ile İmtihanı" adlı kitabında, yukarıda belirtilen sorunları hem akademik tarihçi kimliği ile hem de vatandaş olarak değerlendirerek

çoğu kimsenin fark edemeyebileceği hataların önemini vurgulayarak, daha sağlıklı ve eleştirel bir okuma / izleme yapılabilmesini sağlayacağını söylemek mümkündür. Aynı zamanda medya – tarih ilişkisinin en yoğun olduğu günümüzde, bu ilişkiyi net bir şekilde değerlendiren ilk ve tek kitap olması, bu bağlamda araştırma yapacaklara kaynak kitap olma özelliğini barındırmaktadır.

Kaynakça

- Çetintaş, M. B. (2011). Kurgulanan geçmiş: Tarihsel roman ve tarihyazımcı üstkurmaca. V. Engin, A. Şimşek (Ed.) *Türkiye’de Tarihyazımı*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, s. 485-499.
- Kanat, C. (2011). *Tarihin medya ile imtihanı*. İstanbul: Yeditepe.
- Küçükbaşlar, B. (2013). Kamusal alan ve popüler tarihçilik üzerine. *Toplumsal Tarih*, Şubat 2013, S. 201.
- Öztürk, İ.H. (2011). Tarih öğretiminde anakronizm sorunu: Sosyal bilgiler ve tarih ders kitaplarındaki kurgusal metinler üzerine bir inceleme. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), s. 37-58.
- Okur, Y., Genç, İ., Özcan, T., Yurtbay, M. & Sever, A. (2011). *Tarih – 9*. Ankara: MEB.
- Şimşek, A. (2006). Tarihsel romanın eğitimsel işlevi. *Bilig*, 37, s. 65-80.